

SYMBOLS OF ANKA AND SIMURG IN SHEIKH GALIB'S DIWAN

Şeyh Galib Divanında Anka-Simurg Sembolü

Zülfî GÜLER¹

Abstract

There is a belief in Arabic and Persian mythologies about a mythical bird called Anka (Arabic) and Simurg (Persian). These two birds generally known as Phoenix in West. After Islam these two imaginary bird's characteristics integrated, a common belief and some myths about them occurred among Muslim nations. In Turkish mythology double-headed eagle and two birds called Konrul and Tuğrul carries the equivalent characteristics of Simurg and Anka. However with the influence of common Islamic culture a legendary bird which fits the Arab and Persian mythologies called Zümrüdüanka was also born in Turkish folk narratives and tales. Anka and Simurg are one of the most used and interesting mythological elements and symbols of Ottoman Court Poetry. They were used as symbols in expression of Islamic mysticism, metaphysics and cosmic ideas. In literature Anka and Simurg generally represent the maturity in mystical sense and intimacy with God. Apart from these it is seen that Anka and Simurg used in expression of some elements as beauty, dignity, modesty, disinterestedness, knowledge, talent, enlightenment, illumination and regeneration via metaphors and analogies. Islamic mysticism is very convenient for symbolic expression. With the effects of works in Arabic and Persian literatures Anka and Simurg were used for cover some terms and meanings in mystic expression. Sheikh Galip is the leader among the poets who use this symbolic expression style. In this paper Anka and Simurg symbols in Turkish classical literature was identified in the example of Sheikh Galip's Diwan.

Key Words: Sheikh Galib, Kaf, Anka, Phoenix, heba, heyula.

Özet

Arap mitolojisinde Anka, Fars mitolojisinde Simurg adı verilen efsanevi bir kuşun varlığına inanılmıştır. İslamiyet'ten sonra bu iki mevhum kuşun özellikleri birleşmiş, Müslüman milletler arasında ortak bir inanç ve bunlar etrafında bazı söylenceler meydana gelmiştir. Türk mitolojisinde Simurg ve Anka'nın özelliklerini taşıyan ve bunların karşılığı olarak bilinen konrul ve tuğrul adlı kuş(lar) ile çift başlı kartal vardır. Ancak ortak İslami kültürün etkisiyle, *simurg u anka* birleşmesinden doğan ve Türk halk hikâyeleri ve masallarında geçen, Arap ve Fars mitolojilerindeki söylencelere uygun, Zümrüdüanka adıyla bir efsanevi kuş da doğmuştur. Anka ve Simurg, Divan Şiirinde en çok kullanılan, en ilginç ve en işlek mitolojik unsurlardan ve simgelerden biridir. Metafizik ve kozmik düşüncelerin ifadesinde sembol olarak kullanılmışlardır. Edebiyatta Anka ve Simurg, çoğunlukla tasavvufi olarak, olgunluğu ve Allah'a yaklaşmayı temsil eder. Bunların dışında güzellik, yücelik, kanaat, istigna, bilgi, marifet, aydınlanma ve aydınlatma, yenilenme, yaratılış ve kabiliyet vb. hususların ifadesinde de teşbih ya da mecaz yoluyla kullanıldığı görülmektedir. Tasavvuf düşüncesi sembolik ifadeye çok müsaittir. Kuşların sembolik hikâyeleri üzerine, Arap ve Fars edebiyatlarında yazılan eserlerin etkisiyle Anka ve Simurg, bilhassa tasavvuf düşüncesinin ifadesinde bazı terimleri ve anlamları karşılamak üzere kullanılmıştır. Şeyh Galib de bu sembolik anlatım tarzını en çok ve en güzel kullanan şairlerimizin başında bulunanlardandır. Bu çalışmada Şeyh Galib divanı örnek alınarak, klasik edebiyatımızda Anka ve Simurg sembolü tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Şeyh Galib, Kaf, Anka, heba, heyula.

¹ Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniv. e-posta: zguler@kmu.edu.tr

1. Giriş

Anka Arap mitolojisinde, Simurg da Fars mitolojisinde yer alan efsanevi kuşlardır. İslamiyet'ten sonra bu iki mevhum kuşun özellikleri birleşmiş, Müslüman milletler arasında ortak bir inanç ve bunlar etrafında bazı söylenceler meydana gelmiştir. Fars efsanelerine göre Simurg'ta her kuştan bir renk ve bir özellik vardır; otuz kuşun özelliğine sahip olduğu ya da otuz kuş büyüklüğünde olduğu için simurg; otuz çeşit rengi ile rengârenk olduğu için de sireng adları verilmiştir. Renginin yeşil olduğuna inananlar da vardır. Bu yüzden Türk halk kültüründe Zümrüdüanka adıyla anıldığını söyleyenlerin yanında, bu ismin, *simurg u anka* söyleyişinden değişerek meydana geldiği düşüncesini ileri sürenler de vardır. Simurg ile Anka'nın aynı kavramı ifade ederek birlikte söylenmeleri sonucu, bu ismin meydana gelmiş olması görüşü daha uygun görünmektedir. Zümrüdüanka ismi Divan Şiirinde kullanılmamış, masallarda ve halk hikâyelerinde yer almıştır.

Türk mitolojisinde Simurg ve Anka'nın özelliklerini taşıyan ve bunların karşılığı olarak bilinen konrul ve tuğrul denilen kuş(lar) vardır. Çift başlı kartal hakkındaki mitolojik söylencelerde de Simurg ve Anka'nın bazı özellikleri görülür (Karakurt 2011).

Anka ve Simurg, Divan Şiirinde en çok kullanılan, en ilginç ve en işlek mitolojik unsurlardan ve simgelerden biridir. Metafizik ve kozmik düşüncelerin ifadesinde, insanın emellerinin ve hayallerinin anlatımında, dinî, ahlaki ve içtimaî değerlerin dile getirilmesinde ve daha birçok şiirsel anlatılarda sembol olarak kullanılmışlardır. Edebiyatta Anka ve Simurg, olgunluğun zirvesini, yücelikler âlemini, oralara insanın yükselişini temsil eder.

Şeyh Galib, manzumelerinde tasavvuf düşüncesini işleyen bir şairdir. Tasavvuf düşüncesi sembolik ifadeye çok müsaittir ve klasik edebiyatımızdaki birçok sembolik ifade tasavvuf düşüncesinden doğmuştur. Şeyh Galib de bu sembolik anlatım tarzını en çok ve en güzel kullanan şairlerimizin başında bulunanlardandır.

Şeyh Galib'in bu özelliğini ve bu bakımdan edebiyatımızdaki önemini ve yerini gösterebilmek, ayrıca Anka ve Simurgun birer terim ve sembol olarak, klasik Türk edebiyatında nasıl kullanıldığını belirtmek amacıyla bu yazıyı oluşturmağa çalıştık.

2. Bulgular

Fars mitolojisinde Simurg efsanesi çok eski olmakla beraber, Fars edebiyatına ve onun etkisiyle Klasik Türk edebiyatına Şehname'deki hikâyeleriyle girmiştir. Şehname'de Simurg, Zal ve Rüstem destanlarında şöyle geçer: İran'ın meşhur pehlivanı Sam'ın bir oğlu oldu. Ancak bu çocuğun saçları ve vücudunun tüyleri bembeyazdı. Sam, bu Ehrimen yavrusu çocuğun ortadan kaldırılmasını emretti. İnsanlardan uzak, güneşe yakın Elburz dağına götürüp çocuğu bıraktılar. Simurg gördü ve yuvasına götürdü; onu besleyip korudu. Çocuk büyüüp delikanlı olduktan sonra, onun yaşadığı etrafta duyuldu; Sam da rüyasında gördü. Sam oğlunu aramak için o dağa gitti. Simurg, Sam'ın çocuğunu almak için geldiğini görünce, durumu çocuğa anlattı ve onu babasıyla gitmeğe ikna etti. Ona kanadından bir tüy verdi; sıkıntıda kaldığı zaman, o tüyden bir parça koparıp ateşe atarak kendisini yardıma çağırabileceğini söyledi. Simurg çocuğu babasına teslim etti. Simurg çocuğa Destan-ı Zend adını vermişti; Sam da oğluna Zâl-ı Zer adını verdi. (Firdevsî 1994:286-300)

Simurg, bir de Rüstem'in doğumu sırasında meydana çıkar. Zâl'in eşi Rüdâbe, hamilelik süresi dolup zamanı geçtiği halde doğuramamaktadır. Hem eşinin hem çocuğunun ölüm tehlikesi olduğunu öğrenen Zâl, Simurg'u çağırma'yı düşünür ve onun kendisine verdiği kanat tüyünden bir parça kopararak ateşe atar. "Hemen hava kararır, o, yeryüzüne hâkim olan kuş, döktüğü yağmur mercan, mercan değil hatta can rahatlığı olan bir bulut gibi aşağıya" iner. Simurg, Zâl'i teselli ettikten sonra, bilgili, becerikli bir kişi bulmasını ve keskin bir hançer getirilmesini ister. Getirilen bilgili kişi, Simurg'un tarifleriyle, sezaryen gibi bir ameliyat ile çocuğu anasının karnından alır. Simurg yaranın çabuk iyileşmesi için ilaç tarif eder; kendi tüyünden de vererek yaraya sürülmesini söyler. Böylece Zâl'in oğlu Rüstem'in doğumunu Simurg yaptırmıştır. (Firdevsî 1994: 451-455)

"Simurg, Şehname'de sadece ilahî güçlerle donanmış bir yaratık olarak değil, aynı zamanda bütün evrenin sırlarından haberdar olan, zorlukları aşabilen, geleceği gören yeteneklere sahip bir yaratık olarak kabul edilir. Çok iri yapısı, son derece güçlü olması, Elburz dağında yuvasının bulunması, bilge ve akıllı olması, aynı zamanda evrenin gizliliklerini bilmesi, her hastalığa çare bulması ve her sorunu çözebilecek bilgilere sahip olması Simurg'un özelliklerindedir." (Yıldırım 2013:152)

Simurg, Arapların Anka dediği efsanevi kuşun Farsça karşılığıdır. İslam kültürü içerisinde bu iki kuş birleştirilmiş, aynı özellikleri taşıyan ve aynı unsurların sembolü olan tek mevhum varlık olarak kullanılmışlardır. Buna rağmen, Simurg'un Fars efsanelerindeki mitolojik fonksiyonu da unutulmayıp Anka'dan farklı olarak Şehname'deki mitolojik özellikleriyle, Zal ve Rüstem ile olan ilgileri bakımından, telmih ve teşbih yoluyla, edebî metinlerde yer aldığı görülür. Böyle olmakla birlikte, bu anlamı ifade eden beyitlerde bazen Simurg yerine Anka denildiğine de rastlanır.

Hidiv-i ma'delet-ârâ dilir-i Rüstem-gîr
Ki bâz-ı himmeti *simurgu* saymaz elde şikâr Kaside 16-34¹

(O adalet donatan padişah, o himmetinin doğanının pençesinde Simurg'u bile av saymayan Rüstem gibi cengâver yiğit) Sultan Selim.

Meğer bu kasr-ı rengârenk bir *simurg-ı* ma'nâdır
İki şeh-peridir güyâ iki bâğ-ı Behişt-âsâ Terkib-bend 70-2

Hatice Sultanın yaptırdığı (iki yanında, Simurg'un iki büyük kanadı gibi görünen, cennet gibi bahçeleri ile bu rengârenk köşk, meğer bir mana Simurg'udur.)

Arap mitolojisinde Anka, Fars mitolojisinde Simurg adı verilen efsanevi bir kuşun özellikleri İslamiyet'ten sonraki dönemlerde, meydana getirilen ortak İslam sanat ve edebiyatında birleşmiş, bilhassa tasavvuf düşüncesinin ifadesi için söylenen sembolik eserlerde sembol olarak kullanılmıştır. Bu sembolik eserlerin başında Mantiku't-tayr gelir.

Feridüddin Attar'dan önce, kuşların tasavvufi yolculuklarını konu alan eserler, İbn Sina, Gazalî ve Şehabeddin Suhreverdî tarafından da yazılmış olmakla beraber, Simurg'un İslami ve tasavvufi bir mahiyet kazanması Mantiku't-tayr ile yaygınlaşmıştır.

¹ Manzume numaraları (Okçu 1989)'a göre verilmiştir.

Feridüddin Attar, *Mantıku't-tayr*'da (2001: 59) Simurg'u şöyle tarif ediyor: "Simurg'un şaşılacak ilk işi şudur: bir gece yarısı Çin ülkesinde görüldü. O ülkeye kanadından bir tüy düştü; bütün şehirler birbirine değdi. Herkes o bir tüyden başka çeşit bir nakış, bir resim elde etti. O nakışlardan birini gören, bir çeşit iş tuttu, bir çeşit işe girişti. O tüy, şimdi Çin Nigâristan'ındadır. Bunun için "bilgiyi Çin'de bile olsa arayın, elde edin" denmiştir. Kanadının tüyündeki nakış görünmeseydi âlemde bu kavga, bu gürültü olmazdı. Bütün bu eserler, onun parlaklığından meydana geldi. Bütün bu ışıklar kanadının bir tek tüyündeki nakıştan zuhur etti. Vafsinin ne başı bellidir, ne dibi. Artık bundan fazla söz söylemek doğru değil." Simurg tüm olandır.

"Simurg'un yüzü güneşe benzer. Ancak bir nikap ile örtülüdür. Yüzünü açarsa bütün gölgeler silinir. Onun yüzüne bakılamaz, ancak gölgesine bakılabilir. Ancak onun yansımaları, gönül aynasında görülebilir. Simurg âleme gölgesini saldıkça bu kuşlar meydana gelir. Âlemdeki kuşların suretleri hep onun gölgesidir. Simurg var olmasa, apaçık meydana olmasa hiç gölgesi olur muydu?" (Attar 2001: 88-89)

Attar'ın bu sözlerinde, everenin ve tüm eşyanın kendine mahsus bir varlığının olmadığı, tek ve gerçek varlığın gölgeleri oldukları düşüncesinin sembolik bir dille anlatımı görülmektedir. Simurg'un, dünyadaki bütün oluşumların sebebi ve kaynağı olduğu anlatılmaktadır. Simurg, vahdet-i vücud düşüncesinin simgesi olmuştur.

Anka mitolojik bir kuşun adıdır. Gerçekte var olmayan ama olduğu tahayyül edilen bu düşüncel varlığın adı, masallarda, destanlarda, tasavvufi eserlerde ve şiirde birçok değişik kavramların ve anlamların sembolü olarak kullanılır. Hakkındaki efsanelere ve hikâyelere göre bu kuş, yuvası da efsanevi Kaf Dağında olan, uzun boyunlu, rengârenk kanatlı, insan yüzlü, iri cüsseli bir yaratıkmış. Kaf dağının zümrütten olduğu ve dünyanın sınırını meydana getirdiği düşüncesi de onunla ilgili söylenceler de vardır. Bu beyitte Galib, Mevlana'nın türbesini (Kubbe-i Hadrâ) zümrüt dağa (Kaf) benzetmiştir. Sebz (yeşil) kelimesi tazelik, yenilenme, dirilme ifade eder.

Aşına ol Kâfdan kûh-ı zümürürd remzine
Kubbe-i Hadrâ-yı Monlâdır eden devrânı sebz Gazel 108

(Mevlana'nın türbesi olan Kubbe-i Hadrâ'nın dünyayı taze ve yemyeşil etmesinin sırrını, bu kubbenin zümrüt dağ olan Kaf'ın işaretlerini göstermesinden anla.)

Anka'nın tek yaşadığı, çok yüksekte uçtuğu, bir avlanıp yedikten sonra günlerce ve aylarca yemek ihtiyacı duymadığı, hatta bir kemik parçasıyla uzun süre yetindiği inancı, onun yücelik, kalenderlik ve kanaatkârlık ifadelerinde kullanılmasına yol açmıştır. Bu yüzden, eski kültürümüzde bir fazilet olarak kabul edilen kanaatkârlık ve tasavvufun temel icaplarından olan istiğna ifadesi için, *Anka-meşrep* ve *Anka-tabiat* tabirleri kullanılmıştır. Anka, tekliğin, tek başına yaşayışın, başka bir şeye ve kimseye ihtiyaç duymadan kendi kendine yetmenin, kanaatkârlığın sembolü olmuş efsanevi bir kuştur. Onun makamı Kaf dağıdır. Bu yüzden Kaf, *Kaf-ı kanaat*, *Kaf-ı istiğna*, *Kaf-ı uzlet* tamlamalarıyla kalabalıktan, halktan, maddi âlemden uzaklaşmanın ve böylece Allah'a yaklaşma makamına ulaşmanın ifadesi için söylenen bir sembol olmuştur.

Bu beyitte şair kendini, gönlünü Anka'ya benzeterek diğer insanlardan ve şairlerden üstün olduğunu ifade etmiştir. Himmet: kast, niyet, kalp ile olunan tasdik; ceht, gayret, çaba, çalışma çabalama; yüksek irade, lütuf ve yardım, ermiş kişinin manevi ve ruhani yardımı anlamlarına gelir. Ehl-i sûret: sofi olmayanları, zahitleri şekle, kılık kıyafete, makam ve mevkie önem verenleri, dünya nimetlerine ve işlerine tutulmuş olanları ifade

eder. Böyle kişilerden himmetin manası uzaktır; kanaat ve istiğna sahibinin, sofinin gönlü de uzaktır.

Ma'nî-i himmetveş ehl-i sûrete olmuş ba'id
Tahtgâh-ı Kâf-ı istiğnâda 'ankâdır gönül G. 228

(Dünya nimetlerine bağlanmış insanlardan himmet kavramı gibi uzaklaşmış olan gönlüm, istiğna Kaf'ının makamında Anka'dır.)

Galib, bu beyitlerinde gönlünü Anka'ya benzetmiştir, birincisinde, "Bambaşka bir Kaf'ın Anka'sı olan gönlüm şarka ve garba ıraktır." demiş. Şark zahirin, garp içsellğin (batın) sembolüdür. Zahir gözle görülebilen, duyularla algılanabilen şeylerdir; batın da yine bu maddi varlıklara ait olan mana ya da ruhtur. Demek ki şair, maddeye ait olan zahirden de batından da uzaklaştığını ifade etmiştir; başka bir ifadeyle, gönlünün zahiri de batını da kendinde toplayan, bu sıfatların sahibi olan Allah'a yöneldiğini söylüyor. Galib, *gönül ayrasında garp ile şarkın birleşmesi* söyleyişiyle vahdet halini ifade etmiştir.

İkinci beyitte ise "dert yuvasına bağıdır gönlüm; dağ kuşuna yuvadır gönlüm." denilmiş. *murg-ı dâğ* sözüyle Anka, *lâne-i murg-ı dâğ* sözüyle de Kaf dağı kastedilmiştir. Şair böylece gönlünü hem Anka'ya hem Kaf'a benzetmiştir.

Mürg-i ankâ-yı Kâf-ı diğerdir
Şark u garba ırâğdır gönlüm G. 258

Lâle-i derde bâğdır gönlüm
Lâne-i murg-ı dâğdır gönlüm G. 257

Kanaat mülkünün şahı dediği Mevlevi dervişlerini, sama-zenleri methettiği bir manzumenin şu mısralarında, onları Anka'ya ve Hüma'ya benzetiyor, hatta *Anka Hüma* kelimelerini bir tek isim gibi birleşik kullanıyor şair. Kanaatkârlık, yücelik, uğurluluk ve kutsallık bakımından Anka ile Hüma'nın benzerlikleri vardır.

Şeh-i mülk-i kanâ'at her biri 'ankâ hümâyız der
Vücûdu pûte-i iksire koyduk kimyâyız der Müseddes 5-8

(Onlar, kanaat memleketinin padişahı olan bu Mevlevi dervişleri, sama-zenler, her biri biz Anka, Hüma'yız derler; vücudumuzu iksir potasına koymuşuz kimyayız derler.)

Bu beyitte de şair, yaratılışının arşın zirvesinde, İlahî âlemde uçtuğunu söylemiş, şairlik kabiliyetini hem Hüma'ya hem Anka'ya benzetmiştir.

Pervâzi evc-i fûshat-i çarhın verâsıdır
Gâlib hümâ-yı tab'ıma 'ankâ mıdır desem G. 236

(Galib, feleğin açıklık zirvesinin ötesinde uçan benim yaratılışımın Hüma'sına Anka desem yakışmaz mı?)

Anka'nın yükseklik, yücelik anlamı övgü manzumelerinde ve na'tlarda da kullanılmıştır. Şu na't beytinde Galib, *mihr ü meh verüz u şeb* terkiplerini kullanarak, kendi yazdığı na'tın beyitlerini Anka'ya benzetmiş; Peygamberin vasıflarını söylemenin yüce bir iş

olduğunu, bunun için güneş ve ayın yeterli yüksekliğe ve yüceliğe sahip olmadığını söylemiştir.

Mihr ü mehdîr bâl ü per 'ankâ-yı beyt-i na'tına
Lik evc-i aczden pervâz ederler rûz u şeb K. 1-44

(Güneş ve ay senin na'tının Anka'sına kol kanattır; ancak onlar da gündüz ve gece acz zirvesinden uçarlar.)

Anka kuşunun bin yedi yüz yıl gibi uzun yaşadığı, öleceğini anladığı zaman kendini yaktığı, ama küllerinde yeniden bir Anka doğduğu söylenir. Bu özellikle Anka, Batı'daki Eski Mısır kökenli *phoenix* ve Hint mitolojisindeki *garuda* ile ortaklık kazanır. Böylece Anka, yeniden doğmanın, yanarak yenilenmenin, değişimin, ölümlü varlığın ölümsüz varlığa, maddî varlığın ruhsal varlığa dönüşümünün sembolü olur. Galib'in bu beytinde, aşk ateşiyle pişme, kemale erme, maddî varlıktan kurtulup ruhsal varlığa dönüşme düşüncesi vardır.

Öyle yaksın beni kim âteş-i reng-â-rengim
Murg-i 'ankâ çıka hâkister-i hâşâkimden G. 271

(Bu rengârenk olan ateşim beni öyle bir yaksın ki küllerimden Anka kuşu çıka.)

Anka ya da Simurg insan-ı kâmilî ve onun gönlünü ifade eden bir sembol olarak kullanılır. Peygamber'imiz en üst derecede insan-ı kâmilîdir. Âdem'den başlayarak bütün peygamberler de insan-ı kâmilîdirler. Galib, yazdığı na'tlarda bu hususlara işaret etmiştir. Galib'in Mevlana ve Mevlevîlik methinde yazdığı manzumelerde, Mevlana'yı insan-ı kâmilî ve mürşid-i kâmilî olarak vasıflandırdığı görülmektedir. İnsan-ı kâmilî, ilahî tecellî nedeniyle bütün gerçekleri görür, bilir. O Allah'ın gözü ile baktığı için gayb âlemleri de dâhil bütün âlemleri görür. Bu görüş *âyine-i İskender*, *âyine-i âlem-nümâ*, *âyine-i câm-i Cem ve Anka* telmih ve teşbihleri yapılarak ifade edilmiştir.

Şeyh Galib aşağıdaki beyitlerde gönlünü Anka'ya benzeterek, Miraç hadisesine işaretlerle, Cebrail ile kıyaslamıştır. *Lâ-mekân Kaf'ın Anka'sı* sözü Tanrı'yı ifade edebileceği gibi, *gerçek ve maddî bir mekân olmayan Kaf'ın Anka'sı* anlamı da verilebilir. Gönül kuşa benzetildiğinde onun ruhsal yönü kastedilir. Bu bakımdan bu söyleyiş, insanın zaman, mekân, şekil, suret kayıtlarından kurtulup salt ruh haline gelmesini ifade eder denilebilir.

Bu iki beyitte Galib, Anka ve Simurg ile Cebrail arasında benzerlik ilgisi kurmuştur. Dolayısıyla insan-ı kâmilî ve mürşid-i kâmilî ile Cebrail (ruhu'l-kuds) arasında da teşbih ilgisi kurulmuş olur. Kemal: tamlık, noksansızlık demektir. Noksansız olan, kemal-i mutlak Allah'tır. Böylece, tasavvufî manada *kemale ermek*, Allah'a ermek, Tanrısallaşmak anlamı taşır. Böyle kıyaslamalar ve benzetmelerle söylenen ifadelerde, Anka ve Simurgun yüceliğinin, erişilmezliğinin, ölümsüzlüğünün, Allah'a yakınlığının, kemale ermişliğinin, marifetin simgesi olduğu görülmektedir.

Bâl-i 'aczin ferş-i râh eyler talebde Cebrâil
Murg-i dil 'ankâ-yı kâf-ı lâ-mekân olsun da gör G. 93

(Gönül kuşu, lâ-mekân Kaf'ının Anka'sı olsun da gör; isteme, arama, Allah'a giden yolda Cebrail ondan geride kalır, daha yükseğe çıkamaz.)

Bu beyitte şair, Cebrail'i Simurg'a benzetmiş, Mevlana'yı ve Mevlana'nın izinden gidenleri de hem Cebrail'e hem Simurg'a benzetmiştir. Bu beyitte görüldüğü gibi Kaf, Allah'a yakınlık ve vahdet makamını ifade eder. İslam kültüründe, Anka ve Simurg anlatılarıyla Cebrail betimlemeleri arasında benzerlikler görülür. Kaf, dünyanın ucu ya da zirvesi, arş da göğün zirvesidir. Cebrail için zirve sidretü'l-münteha'dır. Anka ya da Simurg'un yuvası, Kaf dağında bir ağaçtır; Cebrail de göğün zirvesinde sidre-nişindir. Sidre bir ağaç adıdır. Ayrıca Cebrail de Anka ve Simurg gibi kanatlı olarak tasvir edilir.

Simurg-ı Cebre'ile döner kâf-ı 'arşda
Monlâ-yı Rûm gibi anın kim sürâğı var G. 82

(Mevlana gibi rehberi olanlar arş Kaf'ında Cebrail Simurguna benzerler.)

Evrenin yaratılışını, oluşumunu ve mahiyetini anlatmak için filozoflar ve mutasavvıflar, heba ya da heyula adını verdikleri, eşyanın suretlerini havi, hayalî ve düşüncel bir aslı maddeden bahsetmişlerdir. Tanrı'nın evreni yaratmak için önce, evrende olmasını tasarladığı eşyanın şekil ve suretlerini içinde barındıran bir toz ya da zerrecikler yığını tasarladığını düşünmüşlerdir. "Heba ya da heyula, Allah'ın, içinde âlemin bedenini (ecsâd-ı âlem) açtığı toz bulutundan ibarettir. Bu toz yığınına ve zerreciklere şekil verilerek âlemin maddî ve cismanî varlığı ortaya çıkar." (Uludağ 1991:49). Aristo felsefesinde cismanî varlıkların şekilsiz olan bu aslı maddesine heyula, İslam felsefesinde ve tasavvufta heba denilmiştir.

Tasavvufî düşüncede âlem ve tüm eşya, kendilerine mahsus hakiki varlıkları olmayan, sadece hebadan suret bulmuş görüntülerden ibarettirler. "İbn Arabî âlemin maddî varlığına heba, heyula, Anka gibi isimler verir. Çünkü ona göre bu âlemin tıpkı Anka gibi ismi var cismi yok. Veya âlem Anka gibi bir bakıma var, bir bakıma yok. Hem var, hem yok. Veya ne var ne de yok." (Uludağ 1991:49) hükmündedir.

Ray Livingston (1998:131-133) heba'yı şu sözlerle anlatır: "Hakikat âlemindeki mevcudiyet. Bu dünyaya geldiklerinde *varlık olma* haline dönüşen, maddî cismi olmayan fakat hakiki şekillere sahip olan şeyler. Yaratılmış ve yaratılmamış her şeyin manevî âlemdeki hakikatleri. Nesnenin fikri, yani hakikatteki cisimsiz olan asıl şekli." "Bu örnek şekil'e, bağımlı olduğu akıldan ayrı ve maddeten mevcut bir madde olmadığı halde maddeten mevcut bir madde gibi olduğu için *esas (gerçek) mevcudiyet* veya *aslı (zarurî) mevcudiyet* de denilir." (Livingston 1998:69). "Zahir kâinatın gerçekteki modeli olan hakiki kâinattır." (Livingston 1998:146)

Evrenin ve nesnelerin ilahî bir tasarımı ve modeli diyebileceğimiz, heba ve heyula da Anka gibi ismi var cismi yok, işitildiği ve düşünüldüğü halde maddeten görünen bir varlığı olmadığı için, bu felsefî kavramlar teşbih ve temsil yoluyla, Anka sözüyle de ifade edilmiştir.

Bu tahmis bendinde bu felsefî düşüncelerden doğan bir söyleyiş vardır.

N'ola aşk içre desem mihr-i cihân-ârâyım
Jâleyim bir güneşin şevki ile ber-pâyım
Ayn-ı iksîr-i fenâyım haber-i 'ankâyım
Hiçim ü hiç değilden de velî ednâyım
Zerre-i hâk-i der-i Hazret-i Mevlânâyım Tahmis-i Mutarraf 6-1

(Ben aşk içinde evreni aydınlatan, süsleyen güneşim; bir çiğ tanesiyim bir güneşin arzusuyla ayaktayım; yokluk iksirinin kaynağıyım, Anka bilgisiyim; hiçim ve hiç olmaktan daha aşağıdayım; ben Hz Mevlana'nın eşiğinin tozunun zerresiyim) diye çelişkili sözlerle kendimi anlatırsan şaşmayın.)

Şu terci-bend mısralarında, şair kendisinin suret mi mana mı olduğunu bilmediğini; bir sineğin yutabileceği kadar ufak ve değersiz bir zerre yahut Anka lokması kadar iri ve değerli olup olmadığını, bilmediğini söylüyor. Bu söyleyişte, heba, heyula ve bunların sembolü olan Anka ile onlardan şekil bularak, mevcudiyet kazanan varlık arasındaki suret-mana ve zerre-bütün münasebetine işaret vardır.

Belâ bu kim dahi sûret miyim ma'nâ mıyım bilmem
Sezâvâr-ı meges yâ lokma-ı 'ankâ mıyım bilmem Terci-bend 7-6

Bu beyitte şair, sevgilinin ağzını Anka'ya benzeterek, onun bir suret olmayıp mana olduğunu ya da tüm manaların ifadesini kendinde toplayan bir Anka olduğunu ifade etmiştir.

Dehân-ı yârdır hep güft u güy-ı ehl-i dil Gâlib
'Aceb 'ankâ-yı ma'nâ nâm u şân ister mi ister yâ G. 13

(Galib! Âşıkların sohbeti, konuştukları hep sevgilinin ağzıdır, böyle bir Anka hiç şân şöhret istemez mi?)

6. Sonuç

Anka ve Simurg, Divan Şiirinde en çok kullanılan, en ilginç ve en işlek mitolojik unsurlardan ve simgelerden biridir. Metafizik ve kozmik düşüncelerin ifadesinde, insanın emellerinin ve hayallerinin anlatımında, dinî, ahlakî ve içtimaî değerlerin dile getirilmesinde ve daha birçok şiirsel anlatılarda sembol olarak kullanılmışlardır.

Tasavvuf düşüncesi sembolik ifadeye çok müsaittir ve klasik edebiyatımızdaki birçok sembolik ifade tasavvuf düşüncesinden doğmuştur. Şeyh Galib de bu sembolik anlatım tarzını en çok ve en güzel kullanan şairlerimizin başında bulunanlardandır.

Simurg, Arapların Anka dediği efsanevi kuşun Farsça karşılığıdır. İslam kültürü içerisinde bu iki kuş birleştirilmiş, aynı özellikleri taşıyan ve aynı unsurların sembolü olan tek mevhum varlık olarak kullanılmışlardır.

Simurg'un yuvası Elburz dağında, Anka'nın yuvası Kaf dağında bulunur. Bu bakımdan çoğu zaman Anka, Kaf ile birlikte anılır. Kaf tasavvufi sembol olarak Allah'a yakınlık makamı anlamını kazanmıştır. Kaf dağının zümrüt dağı olduğuna inanılır. Bu bakımdan yeşildir. Anka'nın da renginin yeşil olduğu düşünülür. Simurg'un hâkim renk yeşil olmak üzere otuz renk olduğu inancı vardır. Yeşil renk canlılık, dirilik, tazelik, yenilenme ve dirilme ifade eder.

Anka'nın tek yaşadığı, bir avlanıp yedikten sonra günlerce ve aylarca yemek ihtiyacı duymadığı inancı, onun yücelik, kalenderlik ve kanaatkârlık ifadelerinde kullanılmasına yol açmıştır. Bu yüzden, eski kültürümüzde bir fazilet olarak kabul edilen kanaatkârlık ve tasavvufun temel icaplarından olan istiğna ifadesi için kullanılan bir semboldür. Anka,

teklîğın, tek başına yaşayışın, başka bir şeye ve kimseye ihtiyaç duymadan kendi kendine yetmenin, kanaatkârlığın sembolü olmuş efsanevi bir kuştur.

Anka, dünyanın sınırı ya da zirvesi ve Allah'a yakınlık makamı olan Kaf'da yaşadığı ve yükseklerde uçtuğu için yüceliğın, ululuğın da sembolüdür. Bu bakımdan Cebrail ile aralarında teşbih ilgisi kurulmuştur. Hatta Cebrail sidretü'l-münteha'dan öteye geçemediği halde Anka, arşa kadar ve arşın da ötesine gidebilir. Ama bu Anka insan-ı kâmilin gönlüdür.

Anka bu özellikleriyle sofinin ve insan-ı kâmilin kendisini ya da gönlünü simgeler. Galib, kendini, gönlünü, şairlik kabiliyetini hatta şirini Anka'ya benzeterek övünür.

Anka'nın yedi yüz yıl gibi uzun yaşadığı, öleceğini anladığı zaman kendini yaktığı, ama küllerinde yeniden bir Anka doğduğu söylenir. Böyle söyleyişlerde Anka, yeniden doğmanın, yanarak yenilenmenin, değişimin, ölümlü varlığın ölümsüz varlığa, maddi varlığın ruhsal varlığa dönüşümünün sembolü olur.

Evrenin yaratılışını, oluşumunu ve mahiyetini anlatmak için filozoflar ve mutasavvıflar, heba ya da heyula adını verdikleri, eşyanın suretlerini havi, hayalî ve düşüncel bir aslı maddeden bahsetmişlerdir. Tanrı'nın evreni yaratmak için önce, evrende olmasını tasarladığı eşyanın şekil ve suretlerini içinde barındıran bir toz ya da zerrecikler yığını tasarladığını düşünmüşlerdir. Aristo felsefesinde cismanî varlıkların şekilsiz olan bu aslı maddesine heyula, İslam felsefesinde ve tasavvufta heba denilmiştir.

İbn Arabî hem bu toz bulutunu hem evrenin maddi varlığını heba, heyula, Anka gibi isimlerle ifade etmiştir.

Evrenin ve nesnelere ilahî bir tasarımı ve modeli diyebileceğimiz, heba ve heyula da Anka gibi ismi var cismi yok, işitildiği ve düşünüldüğü halde maddeten görünen bir varlığı olmadığı için, bu felsefi kavramlar teşbih ve temsil yoluyla, Anka sözüyle de ifade edilmiştir.

Yokluk fakat büyük anlamlılık ifadesiyle sevgilinin ağzı da Anka'ya benzer.

Kaynakça

- Gürer, A. (1993). Şeyh Galib Divanı, İnceleme metin. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). A.Ü. Sos. Bil. Ens.
- Firdevsî (1994). *Şehnâme*. (Çev. Necati Lugal). MEB Yayınları: İstanbul.
- Feridüddin-i Attar (2001). *Mantık al-Tayr*. (çev. Abdülbaki Gölpınarlı). MEB Yayınları: İstanbul.
- Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Galib divanı*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Karakurt, D. (2011). *Türk söylence sözlüğü, açıklamalı ansiklopedik mitoloji sözlüğü*, http://www.kayabay.com/web_creator/6.pdf adresinden elde edildi.
- Livingston R. (1998). *Geleneksel edebiyat teorisi*. (çev. Necat Özdemiroğlu). İnsan Yayınları: İstanbul.
- Okçu, N. (1989). *Şeyh Galib, hayatı, edebi kişiliği, eserleri, şiirlerinin umumi tahlili ve divanının tenkitli metni*. Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Uludağ, S. (1991). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. Marifet Yayınları: İstanbul.
- Yıldırım, N. (2006), *Fars mitolojisi sözlüğü*. Kabalcı Yayınevi: İstanbul.